

'ROOMSCHE VOLKSLECTUUR'

**Jan van der Lans en de Maatschappij
De Katholieke Illustratie
in 's-Hertogenbosch (1879-1899)**

Willem Dings

Historisch onderzoek naar de geschiedenis van een krant of tijdschrift uit de negentiende of uit het begin van de twintigste eeuw is een hachelijke onderneming. Een onderzoeker zal in veel gevallen geconfronteerd worden met het geheel ontbreken of slechts gedeeltelijk aanwezig zijn van de leggers van het periodiek, maar bovenal van het bedrijfsarchief. Wie geïnteresseerd is in de geschiedenis van de in 's-Hertogenbosch opgerichte Maatschappij De Katholieke Illustratie - uitgever van het bekende en veelgelezen familieblad de Katholieke Illustratie, maar ook van Het Huisgezin, de Katholieke Missiën, de Leesbibliotheek voor Christelijke Huisgezinnen en het Dompertje van den Ouden Valentijn - treft het niet: een archief van de Maatschappij is niet overgeleverd.¹ Het Katholiek Documentatie Centrum (KDC) van de Katholieke Universiteit Nijmegen (KUN) beheert een archief dat het ontbreken van het bedrijfsarchief van de Maatschappij voor een deel kan ondervangen. Het betreft het archief van Jan van der Lans, de man die vanaf 1879 tot in 1899 als (hoofd)redacteur aan de Bossche maatschappij verbonden was. Aan de hand van dit zeer interessante persoonsarchief kan een beeld verkregen worden van het functioneren van een (hoofd)redacteur van de Maatschappij De Katholieke Illustratie aan het einde

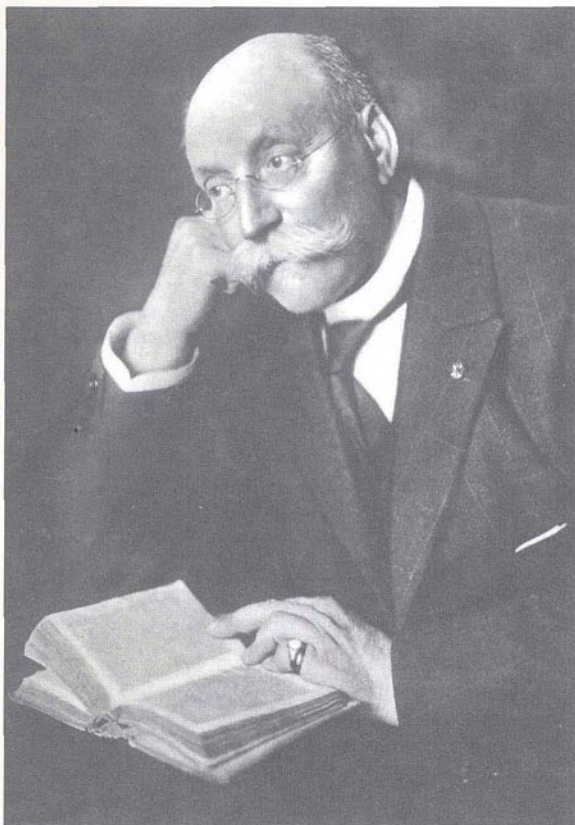
van de vorige eeuw. De auteur, Willem Dings, is historicus en werkzaam als archivaris van het KDC.

De titel van deze bijdrage is ontleend aan een artikel van Van der Lans: 'Zestig Jaren Roomsche Volkslectuur', in: Katholieke Illustratie 60(1925/1926), 22 sept. 1926, p. 717-726.

Onderwijzer en letterkundige

Jan van der Lans werd als Johannes Romboldus op 1 juli 1855 in 's-Gravenhage geboren. Daar zijn vader onbekend was, werd hij vernoemd naar zijn moeder, Agatha van der Lans, die als dienstbode werkzaam was. In het Haagse Westeinde kreeg hij onderwijs van de Broeders van Maastricht en werd hij opgeleid tot onderwijzer. Hij behaalde de lager onderwijsakte en weldra volgden akten voor Duits, Engels en Frans. Ook maakte hij zich het Italiaans en het Kerklatin eigen.

Evenals verschillende andere journalisten had Van der Lans een onderwijzersachtergrond, zij het dat hij slechts korte tijd voor de klas heeft gestaan. In november 1873 vertrok hij naar 's-Heerenhoek op Zuid-Beveland, alwaar hij als hulponderwijzer aan de slag ging. Nog geen twee jaar later verhuisde hij naar Rotterdam, waar hij op een school voor meer uitgebreid lager onderwijs terecht kwam. Van der Lans was zeker geen geboren onderwijzer en voelde

J.R. van der Lans op de foto in zijn 'eigen' Katholieke Illustratie, d.d. 24 juni 1925.

zich in dat wereldje ook niet echt thuis. Toen hij op zijn verjaardag in 1879 de overstap maakte naar de Maatschappij De Katholieke Illustratie beschouwde hij het werkklimaat bij de Maatschappij, in vergelijking met zijn Rotterdamse onderwijzersperiode, als een 'idylle'.²

Van der Lans ontwikkelde zich tot een letterkundige van naam. Evenals zijn grote voorbeeld, de Amsterdammer J.A. Alberdingk Thijm (1820-1889)³, hield hij er een uitgebreide correspondentie op na, publiceerde hij vele historische romans, novellen en feuilletons en verzorgde hij waar nodig allerlei gelegenheidsgedichten. Op het einde van zijn actieve journalistieke loopbaan

stortte hij zich nog op een nieuwe uitdaging, het schrijven van openluchtspelen. Van der Lans werd een in zijn tijd veelgelezen auteur, waarbij zijn historische romans maar bovenal zijn feuilletons in de Katholieke Illustratie door een groot publiek gevolgd werden.

Maatschappij De Katholieke Illustratie

In 1915 schreef Van der Lans in de Katholieke Illustratie dat zijn Bossche periode tot de gelukkigste van zijn leven behoorde.⁴ Hij kreeg in 's-Hertogenbosch in zijn nieuwe baan als redacteur nu de kans om te doen wat hij graag deed: veel lezen en veel schrijven. Ook het klimaat in zijn nieuwe woonplaats moet hem goed gedaan hebben: 's-Hertogenbosch was een echt 'perscentrum'.⁵

Binnen de Maatschappij De Katholieke Illustratie kreeg Van der Lans in eerste instantie te maken met hoofdredacteur en directeur H.A. Banning. Het was deze journalist die in 1867, samen met de Kerkdrielse hoofdonderwijzer en latere Maasbodehoofdredacteur J.W. Thompson, het eerste nummer van de Katholieke Illustratie bij de Bossche uitgever Henri Bogaerts het licht had laten zien en het blad liet uitgroeien tot het belangrijkste katholieke familieblad. Aan de redactie - het bureau was gevestigd aan de Sint Jorisstraat - waren verder verbonden J.A. Acket en J.A. Vesters, terwijl de jezuïet Bernard van Meurs als raadsman van de redactie fungeerde. Directeuren van de Maatschappij waren in die jaren onder andere W.J. van Avezaath en J.H.M. Cramer. Van der Lans onderhield als redacteur vele contacten met mogelijke auteurs, beoordeelde de kopij in overleg met zijn mederedactieleden, zocht naar geschikte illustraties maar schreef ook zelf veelvuldig bijdragen. In de kolommen van de Katholieke Illustratie komen we zijn naam tegen bij gelegenheidsgedichten, herdenkingsartikelen en feuilletons. In het blad zien we talloze voorbeelden van zijn schrijfkunst, van bij voor-

beeld 'Het zilveren lucifersdoosje' in jaargang 1879/1880 tot aan 'De Roomsche Koning' in jaargang 1898/1899.⁶ Het is van hem bekend dat hij zijn letterkundige activiteiten vooral 's avonds en 's nachts ontplooi- de, als zijn dagtaak afgelopen was en hij kalm en rustig, door niemand gestoord, op zijn kamer zat.⁷

In de loop van de jaren werd zijn positie binnen de Maatschappij steeds belangrijker, zeker na het overlijden van Vesters in 1881 - in een sneeuwstorm bij Nieuwkuijk - en door de hoge leeftijd van Banning. Van der Lans ging in de praktijk fungeren als hoofdredacteur. Pas in december 1896 volgde een formeel besluit van de Raad van Commissarissen waarin hij werd benoemd tot 'verantwoordelijk hoofdredacteur'.⁸ Niet veel later, in maart 1898, zei hij om onduidelijke redenen en voor velen totaal onverwacht 's-Hertogenbosch vaarwel en ging zich in Nijmegen aan een nieuwe fase in zijn leven, de dagbladjournalistiek, wijden.⁹ Vanuit zijn nieuwe woonplaats bleef Van der Lans nog gedurende zestien maanden het hoofdredacteurschap van de Katholieke Illustratie uitoefenen. Gedurende die maanden werd daarbij tussen directeur Cramer en Van der Lans wekelijks een kistje op en neer gezonden met daarin de te bespreken kopij en de platen die voor opname in de Katholieke Illustratie in aanmerking kwamen. Alleen zij beiden hadden een sleutel waarmee het kistje geopend kon worden.¹⁰ Zijn hoofdredactionele activiteiten ten behoeve van de Maatschappij waren volledig ten einde toen de Raad van Commissarissen zijn contract per 1 juli 1899 opzegde.¹¹

Bernard van Meurs SJ: leermeester

Helaas kan uit het Van der Lans-archief geen volledig beeld gekregen worden over het dagelijkse functioneren van de redactie. De drukke werkzaamheden werden volgens een onderlinge taakverdeling uitgevoerd, zonder dat hiervan schriftelijk verslag werd gedaan; door de hedendaagse onderzoeker

kan dit betreurd worden. Pas als de verschillende medewerkers van de Maatschappij geografisch gezien van elkaar gescheiden zijn, worden afspraken en werkzaamheden duidelijk in een tussen hen gevoerde correspondentie. Zo ontstond een uitvoerige briefwisseling tussen Van der Lans en Van Meurs, hoofdzakelijk omdat Van Meurs veelal in het seminarie Kuilenburg te Culemborg of in Rotterdam verbleef, en zich slechts zelden op het bureau in 's-Hertogenbosch liet zien.¹²

Zij wisselden in hun brieven uitvoerig van gedachten over kopij en afbeeldingen voor de uit te geven tijdschriften. Vooral uit de brieven van Van der Lans aan Van Meurs laat de 'leermeester'-gedachte zich expliciet lezen. Van der Lans was steeds zeer beleefd en haast onderdanig in zijn bewoordingen. Steevast vroeg hij Van Meurs om goede raad of een oordeel. Bijna iedere brief kent bewoordingen als 'in bescheiden afwachting', 'in afwachting van Ueerw. hoogge- waardeerd oordeel' of 'ik onderwerp mij onvoorwaardelijk aan Ueerw. oordeel'.¹³ Niet alleen over kopij van anderen vroeg Van der Lans om een beoordeling, ook in verband met zijn eigen werken ging hij om raad bij de Jezuïet. Over zijn aan Van Meurs opgedragen Liederen en Liedekens schreef hij op 28 maart 1887: 'Ueerw. zal zien dat ik van de meeste Uwer correcties dankbaar gebruik heb gemaakt (...) Als thans het boekje eenig succes heeft, zal ik het voornamelijk aan Ueerw. te danken hebben', en een paar weken later: 'Zonder Ueerw. was er niets van terecht gekomen, ja zou ik er waarschijnlijk niet aan begonnen zijn, daar ik, van nature geneigd aan mij zelve te wan- hopen, altijd bang ben te veel hooi op mijn vork te nemen'.¹⁴ In 1926, op 71-jarige leeftijd, keek Van der Lans niet anders tegen Van Meurs aan dan hij altijd had gedaan: 'Pater Van Meurs was voor mij de echte 'vriend die mij mijn feilen toont' (...) Hij was mijn vraagbaak in alle moeilijke kwesties'.¹⁵

Jan Vesters: vriend

De niet-Brabander Van der Lans voelde zich snel thuis in 's-Hertogenbosch. Het moet vooral zijn levenslange vriendschap met J.B. (Jan) Vesters zijn geweest die als rode draad en houvast in zijn nieuwe omgeving fungeerde.¹⁶ Binnen de katholieke journalistieke wereld was Vesters junior een man met het nodige aanzien. Zo was hij lange tijd voorzitter van de in 1902 - door hemzelf, Van der Lans en enkele anderen - opgerichte Nederlandsche Katholieke Journalisten-Vereeniging (NKJV)¹⁷; ook is zijn naam verbonden aan de oprichting van de Volkskrant.¹⁸ Binnen de Maatschappij De Katholieke Illustratie was Vesters in 1889 aangesteld als hoofdredacteur van Het Huisgezin. Na het vertrek van Van der Lans werd hij meer betrokken bij de uitgave van de Katholieke Illustratie.

Gaat de correspondentie van Van der Lans met raadsman Van Meurs en met directeur Cramer over kopij-aangelegenheden en is deze vooral zakelijk van aard, de brieven en briefkaarten van Jan Vesters zijn veel openhartiger en geven een mooi beeld van de verschillende verhoudingen die binnen de Maatschappij bestonden. Beiden namen elkaar steeds in vertrouwen als het over problemen ging. Vesters voelde zich vaak benadeeld door met name Cramer, die veel macht naar zich toe probeerde te trekken: 'Het eenig streven van Cr. is, baas over de Redactie te worden - hij heeft het op de Administratie duidelijk gezegd - maar ik heb geen zin, mij zonder eenigen vorm van proces te laten executeren', en: '... als ik geen steun krijg, zal ik dat op den duur moeilijk kunnen beletten', zo schreef Vesters in mei 1899.¹⁹ Ook over Van Meurs is hij niet te spreken. In oktober 1899 is het: 'Van Meurs is weer niet ter vergadering geweest. (...) Nu, U of ik hebben nooit veel aan hem gehad. Op vragen, die hem niet aanstonden, antwoordt hij eenvoudig niet. Dan is het wel zo makkelijk, niets te vragen', en een goed half jaar later: 'Van v. Meurs hoor ik

maar niets; ik heb hem al een paar keer geschreven, maar hij blijft den stomme spelen. Welk een rol!'.²⁰ Hoewel van Van der Lans dergelijke uitgesproken opvattingen niet terug te vinden zijn, kan uit de brieven van Vesters tussen de regels door gelezen worden dat beiden, bij aangelegenheden die de Maatschappij aangingen, vaak op één lijn zaten.

Artistieke omgeving

In de Brabantse hoofdstad verkeerde Van der Lans in journalistieke maar ook in artistieke kringen. In de Bossche schilder Antoon Derkinderen ontmoette hij een gelijkgezinde die, evenals Van der Lans, in Alberdingk Thijm de grote inspirator voor zijn werken vond. Beiden maakten in 1884 voor de eerste keer kennis met elkaar, toen Derkinderen bij gelegenheid van de viering van het 700-jarig bestaan van 's-Hertogenbosch een opdracht had gekregen om een grote historische optocht te ontwerpen. In de weken die Derkinderen daarvoor in 's-Hertogenbosch verbleef - hij woonde en werkte in Amsterdam - maakte hij een portret van Van der Lans. Van der Lans poseerde later nog voor een van de bijfiguren, toen Derkinderen in het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw in het Bossche stadhuis twee grote wandschilderingen maakte.²¹

Naast Derkinderen leerde Van der Lans in 's-Hertogenbosch eveneens de schilder Antoon van Welie kennen, en via hem de beeldhouwer J. Stracké. Deze contacten vond Van der Lans belangrijk voor zijn artistieke vorming, die hem bij zijn werkzaamheden voor de Maatschappij De Katholieke Illustratie goed van pas kwam. Ook in zijn latere woonplaats Nijmegen bouwde Van der Lans vergelijkbare contacten op, bij voorbeeld met de bekende katholieke schilder Jan Toorop.

Met betrekking tot zijn activiteiten ten behoeve van de Bossche gemeenschap is nog vermeldenswaard de vervaardiging van

zijn cantate 'Brabants trouw', die in 1895 werd uitgevoerd bij gelegenheid van het bezoek van regentes Emma en prinses Wilhelmina aan de stad. In zijn archief zijn nog verschillende andere voorbeelden te vinden van zijn betrokkenheid bij het culturele leven van 's-Hertogenbosch.

Nijmegen, overlijden en nagedachtenis

Vanaf 1 maart 1898 was Van der Lans werkzaam voor het vandaag de dag nog steeds bestaande Nijmeegse dagblad *De Gelderlander*. Hij begon daar als hoofdredacteur, maar toen in 1900 *De Gelderlander* op zijn initiatief tot een naamloze vennootschap werd omgebouwd, kreeg hij de gecombineerde functie van hoofdredacteur-directeur. Tot op de dag van zijn 64ste verjaardag bleef hij aan de krant verbonden. Een toenemende doofheid maakte het noodzakelijk dat hij zijn functie neerlegde.

In Nijmegen leerde hij de letterkundige Julie Russel (1867-1959) kennen, met wie hij in 1904 op 48-jarige leeftijd in Parijs - waar

Russel op dat moment verbleef - trouwde.

Het huwelijk bleef kinderloos.

De hardwerkende, principiële, maar wellicht wat kleurloze katholieke Van der Lans was, stierf op 3 februari 1928 in het Nijmeegse Sint Canisiusziekenhuis. Bij zijn overlijden verschenen verschillende herdenkingsartikelen, en, bijna drie jaar later, in oktober 1930, werd op zijn graf op de begraafplaats aan de Daalseweg in Nijmegen onder grote belangstelling een gedenksteen onthuld. Niet lang hierna raakte Van der Lans in vergetelheid, natuurlijk omdat zijn journalistieke werk door anderen was overgenomen, maar bovenal omdat zijn letterkundige werk in een zich moderniserende samenleving niet langer gewaardeerd werd; hij moest het afleggen tegen een nieuwe, 'moderne' generatie van katholieke schrijvers. Zijn archief blijft echter een prachtige bron om een deel van het katholieke journalistieke en letterkundige leven van het einde van de vorige en het begin van deze eeuw te bestuderen. ■

Noten

1. R. van Breukelen, archivaris van het Historisch Archief van de Verenigde Nederlandse Uitgeversbedrijven (VNU) - rechtsopvolger van de Maatschappij De Katholieke Illustratie - heeft dit de auteur bevestigd. Door Van Breukelen zijn kopieën betreffende de geschiedenis van de Maatschappij in het KDC ondergebracht, zie: KDC, collectie Losse archivalia, inv.nr. 4456. De uitgegeven periodieken zijn voor het overgrote deel ter inzage in het KDC en in de Nijmeegse en Tilburgse universiteitsbibliotheken. L.A.C. Jentjens bereidde een dissertatie over de geschiedenis van de Katholieke Illustratie voor, waarop hij op 29 mei 1995 promoveerde. Bij het afsluiten van deze bijdrage kon van zijn bevindingen nog geen gebruik gemaakt worden.
2. [L. van den Broeke], 'J.R. van der Lans vertelt. Bij zijn gouden schrijversjubileum', II, in: *De Tijd*, 11 juli 1923, ook in: KDC, Archief J.R. van der Lans (voortaan: Arch. VdL), inv.nr. 2. Zie voor een korte biografie van Van der Lans ook: Willem Dings, 'J.R. van der Lans (1855-1928), een "vergeten" letterkundige en journalist', in: *Erasmusplein*. Nieuwsbrief van KAN, KDC, KLiB, KNG en KSC 5(1994), nr. 1, p. 5-7.
3. Zie voor de betekenis van deze belangrijke negentiende-eeuwse katholieke letterkundige: P.A.M. Geurts e.a. (red.), J.A. Alberdingk Thijm, 1820-1889. Erfster van de negentiende eeuw, Baarn-Nijmegen 1992 (Bronnen & Studies van het Katholiek Documentatie Centrum nr. 24), en: Michel van der Plas, Vader Thijm. Biografie van een koopman-schrijver, (Baarn 1995).
4. J.R. van der Lans, 'Pater v. Meurs en de Katholieke Illustratie', in: *Katholieke Illustratie* 49(1914/1915), 1 mei 1915, p. 471.
5. P. Hollenberg, 's-Hertogenbosch als perscentrum', in: *Varia Historica Brabantica* IV(1975), p. 165-238.
6. Resp. *Katholieke Illustratie* 13(1879/1880), nrs. 23-30 en 32(1898/1899), nrs. 28-52.
7. [Van den Broeke], 'J.R. van der Lans vertelt', I, in: *De Tijd*, 7 juli 1923, ook in: Arch. VdL, inv.nr. 2.
8. Brieven van L. Ridder de van der Schueren, president-commissaris van de Raad van Commissarissen van de Maatschappij De Katholieke Illustratie (I, 12 en 21 dec. 1896), in: Arch. VdL, inv.nr. 183.
9. Zie voor deze periode: Willem Dings, 'Voor onze Roomsche Pers', *De Nijmeegse jaren van Jan van der Lans (1855-1928)*, hoofdredacteur en directeur van *De Gelderlander*, in: *Jaarboek Numaga* XLII(1994), p. 102-129.

10. Brieven van J.H.M. Cramer (m.n. 1897-1899), in: Arch. VdL, inv.nr. 42.
11. Brief van J.H.M. Cramer, namens de Raad van Commissarissen van de Maatschappij De Katholieke Illustratie (3 okt. 1898), in: ibidem. Zie ook: Overeenkomst tussen de Maatschappij en Van der Lans (26 febr. en 1 maart 1898), in: ibidem, inv.nr. 904. Volgens Jan Vesters, zoon van J.A. Vesters, was het Cramer die de opzegging van het contract 'met alle geweld' had doorgedreven, zie: Brief van J.B. Vesters (15 febr. 1899), in: ibidem, inv.nr. 209.
12. Zie voor ruim tweehonderd brieven en briefkaarten van B. van Meurs (m.n. 1881-1884, 1886-1899) aan Van der Lans: ibidem, inv.nr. 427. In het archief van Van Meurs - gedeponseed bij de archiefdienst van de Jezuïeten te Nijmegen, doos nrs. 490-491 - bevinden zich brieven van Van der Lans, evenwel alleen uit de periode 1887-1889.
13. Brieven van Van der Lans (11 en 22 jan., Eerste Paaschdag [10 april] 1887), in: Arch. Van Meurs, doos nr. 490.
14. Ibidem (28 maart, 17 april 1887).
15. Van der Lans, 'Zestig Jaren Roomsche Volkslectuur', p. 720.
16. In het Van der Lans-archief bevinden zich meer dan tweehonderd brieven en briefkaarten van J.B. Vesters aan Van der Lans en zijn echtgenote, Julie Russel, zie: Brieven van J.B. Vesters (1894-1939, met hiaten), in: Arch. VdL, inv.nr. 209.
17. Vgl. voor de geschiedenis van de NKJV: Dings, 'Voor onze Roomsche Pers', p. 118-120. Van der Lans werd tot in 1919 onder-voorzitter.
18. Van 1920-1941 was Vesters hoofdredacteur van de Volkskrant; tot in 1935 werd deze krant in 's-Hertogenbosch gedrukt bij de firma Teulings.
19. Brieven van J.B. Vesters (8 en 10 mei 1899), in resp.: Arch. Van Meurs, doos nr. 491, en: Arch. VdL, inv.nr. 209. In het Van Meurs-archief bevinden zich enkele brieven van Vesters aan Van der Lans die in de jaren vijftig in het kader van een speurtocht naar 'Van Meursiana' uit het Van der Lans-archief werden gehaald en niet zijn teruggebracht.
20. Ibidem (6 okt. 1899, 23 april 1900), in: Arch. VdL, inv.nr. 209.
21. Van der Lans, 'Zestig Jaren Roomsche Volkslectuur', p. 720-721. Zie voor stukken betreffende de wandschilderingen in het stadhuis in 's-Hertogenbosch: Arch. VdL, inv.nrs. 291, 296 en 337. In het Van der Lans-archief bevinden zich ongeveer dertig brieven en briefkaarten van A.J. Derkinderen, zie: Arch. VdL, inv.nrs. 350, 355 en 503.